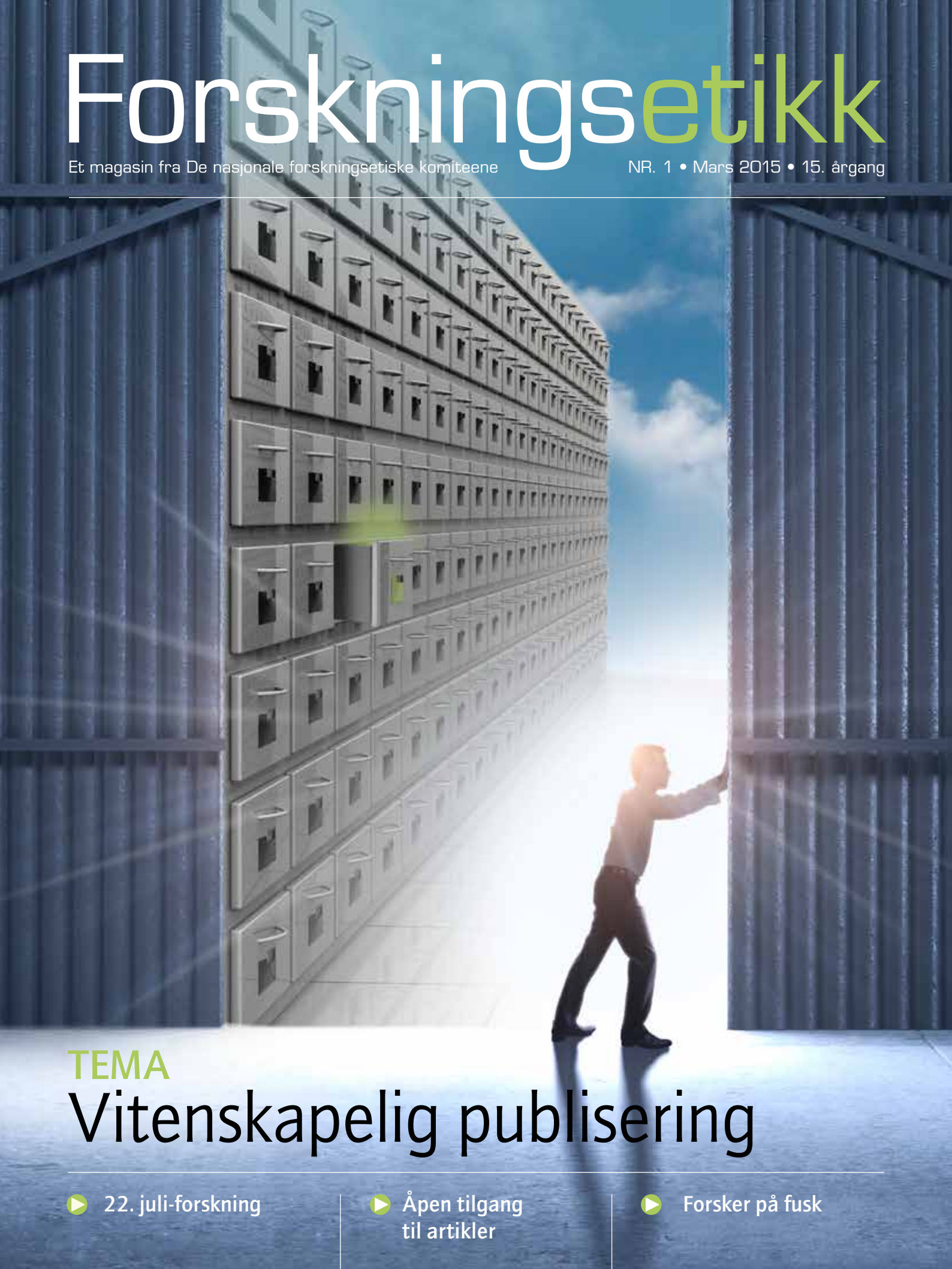

Forskningsetikk

Et magasin fra De nasjonale forskningsetiske komiteene

NR. 1 • Mars 2015 • 15. årgang

TEMA

Vitenskapelig publisering

► 22. juli-forskning

► Åpen tilgang
til artikler

► Forsker på fusk

Tellekanter og juksefanter

Det er ikke lenger greit å forske for skrivebordsskuffen. Resultatene skal ut!

Kunnskap er et kollektivt gode. Derfor er hovedregelen at alle forskningsresultater bør publiseres, enten de er positive eller negative, og uavhengig av om de har en klar konklusjon eller ikke.

Blir det skjevhet i hvilke studier som publiseres og hvilke som bare blir liggende på forskerens PC, kan det få ringvirkninger for andres forskning og påvirke kunnskapsoppsamlinger på bestemte felt. I ytterste konsekvens kan det få følger for utviklingen av medisiner og behandlingen vi får hos legen og på sykehuset.

Men kan det bli lagt for mye vekt på publisering slik at det i praksis blir mest mulig forskning, og ikke best mulig forskning? «Tellekanter» er den folkelige betegnelsen på systemer for registrering av forskningsresultater, og fordeling av penger mellom institusjoner på grunnlag av disse resultatene.

Å bidra til å øke antall publiseringer er et viktig argument for slike systemer. Men hvilke følger kan det få for samfunnet hvis forskerne er mer opptatt av raske resultater enn å besvare sammensatte spørsmål? Og hvis forskerne føler seg presset til å publisere – kan det øke risikoen for fusk og etiske overtramp?

Ifølge en artikkel i tidsskriftet The Lancet blir rundt 85 prosent av pengene som brukes på forskning globalt, kastet bort på dårlig utformede og overflødige studier. Hele 30 prosent av de mest innflytelsesrike originalartiklene innen medisinsk forskning viser seg senere å være feil eller overdrevne.

I dette nummeret belyser vi ulike etiske aspekter knyttet til vitenskapelig publisering. Som journalist har jeg selv kjent på kroppen hvor utfordrende det kan være å skulle produsere og publisere. Jeg har følt press om å skrive saker som genererer et visst antall klikk på Internett. Jeg har følt meg overmannet av kravet om å produsere altfor mange artikler på altfor kort tid.

Men jeg har også kjent gleden av å skrive artikler jeg opplever som viktige og nyttige, og som kan gjøre en forskjell. Og jeg har takket for at jeg, i likhet med forskere, har et sett etiske retningslinjer som kan vise vei, når jeg lurer på om jeg har gått meg vill.

Som ny redaktør for Forskningsetikk har jeg enda flere plikter og rettigheter å forholde meg til. Jeg skal gjøre mitt beste for å lage et interessant og viktig blad med stø kurs i riktig retning.

Elin Fugelsnes

Elin Fugelsnes, redaktør

Foto: Trond Isaksen

FØLG FORSKNINGSETIKK

Følg oss på Facebook: www.facebook.com/Denasjonaleforskningsetiskekomiteene

Følg oss på Twitter: <http://twitter.com/forskningsetikk>

De nasjonale FORSKNINGSETISKE KOMITEENE

De nasjonale forskningsetiske komiteene har fått sitt mandat fra Kunnskapsdepartementet. Komitèsystemet er hjemlet i Lov om behandling av etikk og redelighet i forskning – forskningsetikkloven.

Organisasjonen er et frittstående, uavhengig organ for forskningsetiske spørsmål og granskning av uredelighet innen forskning på alle fagområder. En av oppgavene er å stimulere til debatt om saker som har betydning for forskersamfunnet og befolkningen generelt.

ISSN 1502–6353

FORSKNINGSETIKK

Utgis av De nasjonale forskningsetiske komiteene
Kongens gate 14
01 53 Oslo
www.etikkom.no

I REDAKSJONEN
Elin Fugelsnes, ansvarlig redaktør
elin.fugelsnes@etikkom.no
Telefon 23 31 83 11

Johanne Severinsen, journalist
johanne@severinsen.etikkom.no

Asle Olav Rønning, frilanser
asle.o.ronning@gmail.com

Kristin S. Grønli, frilanser
kristinsg@gmail.com

ABONNEMENT
Abonnement er gratis
Bestilles på:
ab@etikkom.no eller
telefon 23 31 83 00

DESIGN
Signatur
Redaksjonelt
kommunikasjonsbyrå
www.signatur.no

TRYKK
Aktiv Trykk

Opplag: 3 200 eksemplarer

Forsidefoto:
Shutterstock/Signatur

Fagpressen F

Foto: Elin Fugelsnes

Foto: Elin Fugelsnes

Foto: Scampis NTB

INNHold

- 2 Leder
- 4 På vei ut av det lukkede universet
- 8 Satser på gratis nettbøker
- 9 Tel, tel ikkje
- 12 – Tankeløs telling truer samfunnsnytt
- 14 Skrinlagte studier svekker forskningen
- 18 Uredelighetsforskeren

- 20 22. juli-forskerne kan ha reddet liv
- 25 Vil være bedre forberedt til neste katastrofe
- 26 Sett & Hørt
- 28 Forskningsetisk historie
- 30 Bokomtale
- 31 Kommentar

På vei ut av det lukkede universet

«Alle» er enige om at forskningsartikler bør være gratis tilgjengelig for alle. Flommen av nye Open Access-tidsskrifter skaper likevel mer bekymring enn begeistring. Det er de tradisjonelle tidsskriftene som må omvendes, mener mange.

Tekst: Elin Fugelsnes

En av dem som allerede har blitt «omvendt», er Norsk medietidsskrift og redaktør Steen Steensen. Tidsskriftet, som gis ut av Universitetsforlaget, har hittil vært abonnementsbasert, men i mars blir det gratis tilgjengelig.

– Vi har hatt en svært begrenset leserkrets og bare nådd ut til dem som bruker universitets- og høyskolebibliotekene, og medlemmene av Norsk medieforskerlag. Bortsett fra disse er det nesten ingen som vet om oss, påpeker Steensen, som er professor på Institutt for journalistikk og mediefag ved Høgskolen i Oslo og Akershus.

Vidar Røeggen i Det nasjonale publiseringsutvalget vil åpne dørene inn til all forskning. Foto: Elin Fugelsnes

I dette nummeret av Forskningsetikk tar vi for oss ulike problemstillinger knyttet til vitenskapelig publisering. Helsinkideklarasjonen, som gjelder for all medisinsk forskning, slår fast at både forskere, redaktører, utgivere og sponsorer har en etisk plikt til å publisere alle studier. Publisering er også en hovedregel for forskning generelt – og i økende grad kreves det at resultatene skal være gratis tilgjengelig for alle.

Å publisere både negative og positive studier er viktig for å unngå å skape et skjevt bilde av den samlede forskningen på et felt. Ved å publisere negative resultater kan man også forhindre at andre forskere fortsetter å gjenta de samme forsøkene, som kanskje ikke fører fram. Samtidig gjør publisering det mulig for andre å etterprøve resultatene.

Ulike systemer og initiativer skal bidra til å få forskningen ut fra forskernes kontorer og øke antall publiseringer. Men kan det bli for mye fokus på kvantitet framfor kvalitet? Og øker risikoen for at forskere unngår komplisert forskning som kunne besvare viktige, sammensatte spørsmål, men som ikke lett lar seg omsette i publiserbare resultater?

Ingen bør stenges ute fra å lese artiklene i Norsk medietidsskrift, mener redaktør Steen Steensen. Foto: Elin Fugelsnes

Å gjøre forskning gratis tilgjengelig for alle via Internett, såkalt Open Access (OA), har blitt et politisk mål på internasjonalt nivå. USAs største helseforskningsinstitusjon, National Institutes of Health (NIH), krever at all forskning den finansierer, skal være åpent tilgjengelig. Det samme gjør EU-programmet Horizon 2020 og Norges forskningsråd.

Bakgrunnen for OA-bevegelsen er en stadig sterkere konsentrasjon av multinasjonale tidsskriftforlag som krever stadig høye lisensavgifter. Dermed kan tidsskriftene bli for dyre for alt fra forskere i fattige land til forskere ved små institusjoner i Norge.

Vil gi valuta for pengene

– Vi får alle midlene våre fra Norges forskningsråd, Norsk medieforskerlag og Rådet for anvendt medievitenskap. Det meste av dette er direkte eller indirekte betalt av folks skattepenger. Forskningen vi publiserer, er også i all hovedsak offentlig finansiert.

Da bør det vi formidler, kunne tilflyte allmennheten uten at det skal koste noe, mener Steensen.

Han forteller at tidsskriftet blant annet publiserer forskning som kunne være interessant for journalistikkbransjen. Likevel har det aldri vært noen kommunikasjon mellom tidsskriftet og bransjen, ifølge redaktøren.

– Dette har å gjøre med det lukkede universet som tidsskriftet befinner seg i. Når vi nå fjerner oss fra abonnementsmodellen, vil vi kunne nå ut til en bredere offentlighet.

Abonnementsbaserte tidsskrifter tjener penger på at leserne, og da som regel bibliotekene ved universiteter og høyskoler, betaler for å få tilgang. I Open Access flyttes kostnaden i de fleste tilfeller over til institusjoner tidsskriftene er tilknyttet. Rundt 40 prosent av tidsskriftene krever imidlertid såkalt forfatterbetaling, noe som kan by på nye utfordringer (se faktaboks).

– Vi har foreløpig ingen planer om en slik ordning, understreker Steensen.

” Vi vil kunne nå ut til en bredere offentlighet. ”
Steen Steensen

Open Access

Innebærer at vitenskapelige publikasjoner blir gjort gratis tilgjengelig for alle på web. Forfatter eller opphavsmann beholder opphavsretten, men brukerne kan blant annet lese, laste ned og distribuere teksten gratis.

Forfatterbetaling

Innebærer at tidsskrift krever betaling for å publisere en artikkel. I Norge betyr det sjelden at forskere må betale av egen lomme. De fleste forskningsinstitusjonene har etablert publiseringsfond hvor man kan søke om støtte til publisering i Open Access. Publiseringsutgifter kan også være bakt inn i forskningsfinansieringen. I tillegg har enkelte tidsskriftordninger som gjør at forskere slipper å betale dersom de ikke har mulighet til å få dekket forfatterbetalingen.

Curt Rice i CRISTin understreker at forskere må være bevisste når de velger hvor de vil publisere. Foto: Informasjonsavdelingen/UiT

„Dårlig kvalitetskontroll kan like gjerne forekomme i et tradisjonelt tidsskrift.“

Curt Rice

Marked for useriøse aktører

Norsk medietidsskrift er ett av 40 humaniora- og samfunnsvitenskapelige tidsskrift med finansiering fra Norges forskningsråd som skal gå over til OA. Forskningsrådet gir støtte til selve omleggingen, som må være på plass før 2017. Dette er musikk i ørene for Vidar Røeggen, seniorrådgiver i Universitets- og høyskolerådet (UHR).

– Overgangsordninger kan hjelpe etablerte tidsskrifter over til OA samtidig som tidsskriftene får beholde kvalitetene de har opparbeidet seg. Dette kan for eksempel være faglig kompetanse som uttrykkes gjennom redaksjonelle rutiner, og institusjonelle forhold som tilknytning til foreninger eller institusjoner, forklarer han.

– Det er viktigere å ta vare på slike kvaliteter enn å jobbe for å opprette nye tidsskrifter som er OA fra fødselen av.

Røeggen leder sekretariatet for Det nasjonale publiseringsutvalget som blant annet har det overordnede ansvaret for godkjenningen av nye publiseringskanaler. I Norge vurderes hvert år rundt 1 700 nye tidsskrift, serier og forlag. De aller fleste av disse er OA.

– Antall OA-publikasjoner har eksplodert. Dette skyldes blant annet at teknologien er lett tilgjengelig og billig, og at distribusjonsmåten – altså Internett – er genial, forklarer Røeggen.

– Når forretningsmodellen i tillegg ofte er basert på at forskerne betaler for å få sin artikkel publisert, åpnes et nytt marked som også er attraktivt for mindre seriøse aktører. Publiseringsutvalget bruker mye tid på kvalitetssikring, men de useriøse blir stadig flinkere og vanskeligere å gjennomskue. Denne aktiviteten er ødeleggende for de seriøse OA-aktørene, mener han.

Bør styre unna «spam»

Curt Rice er professor i språkvitenskap ved Universitetet i Tromsø og styreleder i Current Research Information System In Norway (CRISTin). CRISTin skal være pådriver og koordinator for OA i Norge.

Rice er enig i at det store antallet OA-tidsskrifter gjør det vanskeligere for forskere å orientere seg om hvilke som er gode, og hvilke man bør styre unna.

– Men det er ikke noe feil med OA i seg selv. Dårlig kvalitetskontroll kan like gjerne forekomme i et tradisjonelt tidsskrift, understreker han.

Forskerne må være bevisste når de velger hvor de vil publisere, påpeker Rice. Han mener unge forskere eller stipendiater som føler mest på publiseringspresset, er spesielt utsatte for å gå i fella.

– Hvis man bruker de godkjente listene vi opererer med i Norge, kan man være trygg på at tidsskriftet befinner seg på et godt nivå og at kvaliteten er ivaretatt. Hvis man svarer på «spam» fra ukjente aktører i innboksen, kan man derimot være ganske sikker på at kvaliteten ikke er på plass, fastslår han.

Flere OA-løsninger

Rice mener de mest prestisjetunge tidsskriftene er en av de største hindringene for at OA skal bli en standard i all forskning.

– Disse tidsskriftene vet hvordan de skal tjene mye penger og likevel opprettholde sin monopolsituasjon. De kommer til å overleve OA-bølgen så altfor godt, spår han.

„Antall Open Access-publikasjoner har eksplodert.“

Vidar Røeggen

En av forklaringene er ifølge professoren at mange vitenskapelig ansatte uansett vil fortsette å publisere i tidsskriftene, fordi det både gir prestisje og fordeler karrieremessig.

Ifølge Rice er det mange forskere som ikke kjenner til at det er flere måter å tilfredsstille OA-kravene på. Man må for eksempel ikke publisere i et OA-tidsskrift – det holder å gjøre artikkelen tilgjengelig gjennom et offentlig elektronisk arkiv.

Nettopp denne løsningen bidrar til at også de prestisjetunge tidsskriftene til en viss grad er i ferd med å tilpasse seg den nye virkeligheten. Noen av tidsskriftene tillater at enkelte artikler legges inn i et slikt arkiv 6–12 måneder etter publisering.

– Her er det snakk om spesifikke tillatelser, blant annet artikler med finansiering fra NIH som jo krever OA-publiseringsorganer også stiller samme krav, vil det legge et sterkt press på de prestisjetunge tidsskriftene, påpeker Rice.

Open Access gjør kunnskapen mer tilgjengelig, påpeker Torkel Brekke. Foto: Fredrik Hovind Juell

Vil drive voksenopplæring

Torkel Brekke, professor i religionshistorie ved Universitetet i Oslo, har bestemt seg for at han skal publisere sine neste artikler i Open Access.

Han tror fritt tilgjengelig forskning blant annet kan bidra til «voksenopplæring» innenfor de samfunnsvitenskapelige og humanistiske fagene.

– Mange har en oppfatning av at det ikke finnes «ordentlig» kunnskap innen for eksempel religion og politikk, som jeg driver med. Derfor er det fritt fram til å påstå hva man vil, sier Brekke.

– Jeg har et medansvar for å gjøre tilgjengelig kunnskapen på feltet, og dermed unngå at synsing og feiloppfatninger blir reproduisert. OA vil gjøre det lettere å gå inn i en debatt og vise til kunnskapen som finnes. For eksempel kan jeg sende journalister lenker til vitenskapelige artikler, illustrerer han.

For lite bevisst

Brekke innrømmer at han hittil har vært for lite bevisst på å velge OA-løsninger og tror det er betegnende for forskere innen humaniora og en del av samfunnsfagene.

Tidligere i år deltok han på et stort seminar ved Universitetet i Oslo om forskningspublisering, blant annet med fokus på OA. Brekke mener slike seminarer og debatter er viktige.

– Den akademiske friheten er ekstremt vid i Norge, så det er vanskelig å tvinge gjennom OA. Derfor må man sette temaet på agendaen og jobbe med bevisstgjøring, mener han.

” For oss er Open Access en selvfølge.

Helene Ingjerd

”

Satser på gratis nettbøker

En bok om internettforskning og etikk blir sannsynligvis den første boka som publiseres Open Access, det vil si gratis tilgjengelig via Internett, på et norsk akademisk forlag.

Tekst: Elin Fugelsnes

Boka *Internet Research Ethics* tar for seg juridiske rammer og etiske utfordringer knyttet til internettforskning. Tematikken spenner fra informert samtykke til personvern og Big data.

– Internettforskning er et relativt nytt felt. Utfordringer knyttet til internettforskning, som etikk, er viktig og faglig interessant for mange i akademien, sier Dorte Østreng.

Hun er redaksjonssjef i Redaksjon for samfunnsfag og humaniora i Cappelen Damm Akademisk. Forlaget har i samarbeid med Co-Action Publishing, pioneren innenfor Open Access-publiserings, etablert et eget utgivelsesområde for Open Access. Det inkluderer både tidsskrifter og bøker.

– Open Access en selvfølge

Når *Internet Research Ethics* utgis i mars, blir den Cappelen Damm Akademisk sin første Open Access-bok og sannsynligvis også den første som gis ut på et norsk akademisk forlag, ifølge Østreng.

Det er De nasjonale forskningsetiske komiteene som har hatt ansvaret for det redaksjonelle arbeidet med boka. Komiteene har tidligere gitt ut flere bøker på eget forlag, som har vært gratis tilgjengelig både i papirversjon og på Internett.

– For oss er Open Access en selvfølge. Opplysning er en av komiteens oppgaver, og vi retter oss både mot forskere og allmenheten for øvrig. Å lage bøker er en del av vår utadrettede virksomhet, og for å være tilgjengelig for alle, bør bøkene være gratis, fastslår Helene Ingjerd.

Flere smale utgivelser

Ingjerd er sekretariatsleder i Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT). Hun har vært redaktør for boka sammen med Halvard Fosheim, tidligere sekretariatsleder for Den nasjonale forsknings-etiske komiteen for humaniora og samfunnsvitenskap (NESH).

– Ved å bruke et etablert forlag får vi en proffere Open Access-plattform, et større nedslagsfelt og økt kvalitetssikring, sier Ingjerd.

Østreng mener Cappelen Damm Akademisk sin nye satsing på Open Access-publiserings vil øke spennvidden i forlagets utgivelser.

– Hittil har vi gjerne måttet takke nei til smalere forskningsutgivelser, tross høy faglig kvalitet, fordi det ikke har et potensielt marked utenfor pensumlistene. Det slipper vi nå, påpeker hun.

Dorte Østreng, redaksjonssjef i Cappelen Damm Akademisk. Foto: Cappelen Damm

Helene Ingjerd, sekretariatsleder i Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT). Foto: Trond Isaksen

Tel, tel ikkje

Publisering omsett til poeng styrer tildeling av tid og pengar til enkeltforskarar. – For å vurdere kvalitet må fagfolk gå inn og lese, innvender professor Øyvind Østerud.

Tekst: Kristin S. Grønli

Liste over publikasjonar har lenge stått som eitt av dei viktigaste prova på kvalitet for ein forskar. Står lista i fare for å bli redusert til ein poengsum?

Då publiseringsindikatoren vart innført i 2004, var det mange skeptikarar, men den verste kritiske stormen har løya no. Systemet medførte ei synleggjering av forskning, noko mange ser nytten av, og publiseringa har auka. At lokale leiarar, trass innvendingar og åtvaringar, tek poenga i bruk som styringsverktøy mot individuelle forskarar, er meir omstridt.

– Intensjonen bak systemet er at det skal brukast på institusjonsnivå, ikkje på personnivå. Indikatoren er ein nøkkel til å fordele pengar mellom institusjonar basert på forskingsresultat, seier Vidar Røeggen, seniorrådgjevar i Universitets- og høgskolerådet (UHR), som forvaltar publiseringsindikatoren.

Vi ha varsam bruk

Likevel har leiarar teke indikatoren i bruk til kompetansevurdering, rekruttering, opprykk, tilsetjing, lønnsforhandlingar eller tildeling av tid til forskning. Ei evaluering viste i fjor at denne typen bruk er utstrekt. I slutten av januar heldt UHR difor eit nasjonalt seminar om temaet, med innleiingar frå sju forskingsleiarar frå institusjonane.

– Dei fleste har nedfelt publiseringsmål i sine strategiar – for eksempel at ein forskar skal få inn 0,9 poeng per år, fortel Røeggen.

Han seier det kanskje var urimeleg å tru at indikatoren kun skulle bli brukt på institusjonsnivå, sidan systemet er så gjennomskiktig at det er lett å finne ut poengsummen til den enkelte.

Publiseringsindikatoren

- Dokumenterer vitenskapelig publisering gjennom poeng.
- Fordeler rundt to prosent av dei samla midlane til universitets- og høgskulesektoren. Vert òg nytta til finansiering av forskning i instituttsektoren og helseføretaka.
- Deler publiseringskanalane inn i to nivå. Til dømes gir tidsskriftartiklar på nivå ein eitt poeng, medan nivå to gir tre poeng.
- Dersom det er fleire forfattarar, blir poenga delt likt mellom dei.

– Indikatoren har store fordelar, men inneber også store utfordringar, seier Øyvind Østerud, professor ved UiO. Foto: UiO

–Vi trudde situasjonen var verre. Seminaret viste at forskingsleiarane er edruelege når dei tek dette i bruk, seier Røeggen.

UHR vil tilby forskingsleiarar ein læringsarena der dei kan diskutere fornuftig bruk av indikatoren og vurderer no korleis dette kan bli lagt opp.

– Vi ser at vi har ansvaret for å sikre god informasjon om indikatoren – inkludert kva den er og ikkje er eigna til, seier Røeggen.

UHR vil difor bruke sine tilgjengelege arenaer til å ha et kontinuerleg fokus på lokal bruk.

– Vi ynskjer at indikatoren blir brukt med stor varsemd på individnivå. Den bør ikkje brukast instrumentelt, men kan fungere som tilleggsinformasjon, seier Røeggen.

Marknadsføring

Øyvind Østerud er professor i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo (UiO). Han var med på å ta initiativ til evalueringa av indikatoren gjennom Nasjonalt fagråd for statsvitenskap og meiner bruken på individnivå kan gi skadeverknader.

– Når indikatoren blir brukt på individnivå, blandar ein saman forskingskvalitet og publiseringsomfang, seier Østerud.

Han trur forskarar kan kome til å bli for opptekne av å publisere mykje på kort tid, og dermed ta lettare på etterprøving og styrken i konklusjonane.

– Dersom ein stirer seg blind på indikatoren og prøver å få gjennomslag der, blir marknadsføringa viktigare enn produktkvaliteten, seier Østerud.

Professoren er oppteken av at forskinga skal drivast av nyfikenheit, forskaren sitt eige kunnskapsbehov og ynskje om problemløysing.

– Når utvendige mål er heilt avgjerande, blir også freistinga til juks og snarvegar større, påpeiker Østerud.

Dei som evaluerte indikatoren i fjor, rapporterte at de ikkje såg teikn til slike effektar.

– Det kan vere vanskeleg å avdekke. Lærdomen etter evalueringa må vere at ein forsterkar innsatsen for å hindre at

– Om eg publiserer bra, får eg tildelt meir tid til forskning, seier Idunn Brekke, førsteamanuensis ved HiOA. Foto: Sonja Balci/HiOA

indikatoren blir brukt i strid med føresetnadene, seier Østerud.

Kva ein tek seg tid til

Idunn Brekke er førsteamanuensis ved Fakultet for helsefag ved Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA). Som ved mange andre fakultet eller institutt, blir publiseringssindikatoren her brukt til å fordele tid til forskning.

– Eg har ikkje hatt problem med det. Samtidig kan det vere andre typar produksjon enn vitsskapelege publikasjonar som ein ikkje får noko igjen for. Kva forskarane tek seg tid til vil sikkert bli eit spørsmål etter kvart, om det kun er dette som tel. Det vil kunne få negative konsekvensar ved at forskinga i mindre grad vert formidla til folk flest, seier ho.

Brekke veit ikkje kor mange publisering

ingspoeng ho har sjølv, men fortel at ho fekk tildelt 30 prosent forskningstid då ho var nyttilsett.

– For å oppretthalde dette må eg publisere to til tre artiklar per tre år. Det har gått fint til no, seier ho.

Brekke er ikkje redd vektlegginga av poeng skal gå ut over forskningsetikken.

– Det vil alltid vere nokon som blir freista, men har du integritet som forskar, er du oppteken av å gjere jobben skikkeleg, seier ho.

Publiseringssindikatoren har blitt misbrukt, seier Vidar Røeggen, seniorrådgjevar i UHR.

Foto: Elin Fugelsnes

– Å få forskinga si på trykk, er eit mål i seg sjølv, seier Carl Henrik Knutsen, professor ved UiO.

Foto: Privat

– Veldig synd

Terje Lohndal er den yngste professoren her i landet. Han fekk tittelen ved Institutt for språk og litteratur ved NTNU som 27-åring, og har ei lang rekke vitsskapelege publikasjonar bak seg. Han veit heller ikkje kor mange poeng han har, men opplever at dei påverkar driftsmidlane han får frå instituttet.

– Det er veldig synd at publiseringsspoeng har blitt så viktig på individnivå. Eitt av dei største problema med systemet er inndelinga i nivå éin og to. På mitt fagfelt er ikkje publiseringsskanalane på nivå to særleg representative for det som har stort gjennomslag, seier Lohndal.

Den unge professoren er også oppgitt over at systemet ikkje gir poeng for å skrive lærebøker.

– Fleire av oss har eit stort engasjement med tanke på formidling. Dei av oss som prioriterer lærebøker, veit at institusjonen ikkje vil verdsette det i like stor grad som andre typar publisering, seier Lohndal.

Tilhengar av bonussystem

– Det er nødvendig at forskarar føler dei må publisere arbeidet sitt, meiner nyttilsett professor Carl Henrik Knutsen ved Institutt for statsvitenskap ved UiO. Han har heller ikkje oversikt over sine personlege poeng, og instituttet har ikkje noko bonussystem for dette.

– Eg er tilhengar av slike bonussystem. Dei gir eit fint insentiv og eit godt signal til unge forskarar om kvar dei bør konsentrere aktiviteten, seier Knutsen.

Når det gjeld nivåa, ynskjer han seg ei enda finare inndeling som kan vere meir nyansert når det gjeld kvalitet.

– Systemet er ikkje perfekt, og det er veldig lett å sette fingeren på feiltilpassingane og problema. Eg trur det er fare for at mange overser de store, positive effektane ved å skilje produktive forskarar frå dei som ikkje er produktive – og til ein viss grad også skilje forskning med høg kvalitet frå resten, seier Knutsen.

– Leiging er eit lokalt ansvar

Gunnar Sivertsen er forskar ved Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU) og hovudarkitekten bak publiseringssindikatoren.

– Leiarane må leie, dei kan ikkje berre telje. Indikatoren er ikkje laga for å samanlikne forskarar på individnivå. Ein kan godt bruke den som del av grunnlaget for ein medarbeidersamtale, men ikkje til å sjå kva forskaren sitt bidrag har vore. Publiseringssindikatoren er ikkje eit kvalitetsmål – det er ein måte å stimulere til forskning på, seier han.

– Samtidig kan ikkje myndigheitene fortelje dekanar eller instituttleiarar kva dei kan og ikkje kan gjere, sidan leiging er eit lokalt ansvar. Då er det viktig med ein felles læringsarena i UHR der ein kan diskutere god og dårleg praksis, seier Sivertsen.

– Tankeløs telling truer samfunnsnyttten

– Forskere burde publisere mindre, men bedre, og fokusere mer på å hjelpe verden enn sin egen forskergruppe, mener den nederlandske professoren Frank Huisman.

Tekst og foto: Elin Fugelsnes

Huisman er professor i medisinsk historie ved University Medical Center Utrecht i Nederland. Sammen med tre andre professorer står han bak initiativet Science in transition (SIT). Gjennom blant annet konferanser, møter og det vitenskapelig essayet *Why Science Does Not Work as It Should And What To Do about It* har de bidratt til å skape debatt i Nederland.

Tidligere i år besøkte Huisman Universitet i Oslo for å fortelle om initiativet. Hovedbudskap er at det trengs fundamentale reformer innen forskningen.

– Forskingen er i endring på en slik måte at vi må bekymre oss. Vi ønsker å se forskning som skaper ny kunnskap og som er nyttig for menneskeheten. Men den nye virkeligheten er et forsknings-samfunn som handler om finansiering og konkurranse, sier han.

Overser betydningen

En av bekymringene til Huisman og kollegene er at kvantitative målemetoder i stadig større grad brukes til å vurdere forskningens kvalitet. Dette gjelder i hovedsak medisinsk forskning, men også forskning innen andre fagfelt.

– Det har blitt en stor økning i antall artikler som publiseres, og vi teller og måler publiseringer og siteringer. Mest av alt er vi opptatt av tidsskriftenes *impact factor*. Tankeløs telling har blitt viktigere enn virkelig å lese og evaluere forskning, sier Huisman.

Han mener de kvantitative målemetodene overser betydningen forskningsresultatene har for andre forskere og interessenter. Dersom målemetodene en sjelden gang skulle stemme overens med forskningens faktiske betydning, vil det bare skyldes slump, hevder han.

Går for «sexy» forskning

Huisman tegner et bilde av forskere i en evig runddans hvor de stadig strever etter å publisere i gode tidsskrifter for å få nye bevilgninger, og å få nye bevilgninger for å kunne publisere. Det påvirker innholdet i forskningen, mener han.

– Dagens insentiver og belønninger gjør at forskere har en sterk tendens til å unngå risikabel forskning og heller gå for rask, «sexy» forskning.

Han mener det må bli større rom for forskning som har som mål å besvare sammensatte spørsmål. De som finansierer forskningen, må innse at forskningsresultater trenger tid på seg til å vise hvilken nytte de kan ha i den virkelige verden.

Impact factor

Et tidsskrifts *impact factor* er et mål på antall siteringer tidsskriftet har fått i et bestemt år. Impact factor er et kvantitativt verktøy for å sammenligne tidsskrifter, og ikke et mål for de enkelte artikler som publiseres. I praksis brukes den likevel ofte som et kvalitetsmål på forskning.

Kilde: Universitetsbiblioteket/Universitetet i Oslo

– Både private og offentlige finansieringskilder må være klare til å forplikte seg til langsiktig forskning som også kan innebære en viss risiko. Det vil helt klart føre til færre toppubliseringer de neste årene, men det vil øke mulighetene for resultater som virkelig kan være til nytte for pasienter, befolkningen og myndighetene, påpeker Huisman.

Den nederlandske professoren legger imidlertid ikke all skylden på «systemet». Til tross for begrensede midler og tidspress har forskerne et klart ansvar for å tenke gjennom hva som er de viktige spørsmålene, understreker han.

Positiv trend

Huisman trekker fram flere eksempler på at systemet er i ferd med å endres i positiv retning. Fra 2015 skal for eksempel ikke produktivitet lenger være en del av vurderingen av forskning ved nederlandske universitet. Han viser også til initiativ for å bekjempe publisering- og siteringspress, og EU-kommisjonen har satt temaet *science in transition* på agendaen.

Huisman har også et konkret eksempel fra sitt eget arbeidssted, Medical Center Utrecht. Der telles ikke lenger antall artikler – i stedet får hver avdeling tildelt en viss sum penger, og med fem års mellomrom vurderes resultatene av en ekstern gruppe. Vurderingen avgjør avdelingens videre skjebne.

– Jeg mener dette er en god måte å gjeninnføre mer kvalitativ vurdering og få slutt på tellingen, fastslår Huisman.

Illustrasjon: Shutterstock/Signatur

– Tankeløs telling har blitt viktigere enn virkelig å lese og evaluere forskning, mener Frank Huisman.

Skrinlagte studier svekker forskningen

Forskning som legges i skuffen, er et problem i mange fagfelt og kan påvirke alt fra medisinsk behandling til synet vårt på tospråklighet. Økt innsyn skal motvirke at viktige forskningsresultater ikke publiseres.

Tekst: Asle Olav Rønning

Forsker og lege
Andreas Lundh ved
Nordic Cochrane Center.
Foto: Privat

Ikke alle forskningsresultater blir publisert. Publikasjonsskjevhet innebærer at det er en skjevhet eller systematisk slagside i utvalget av de resultatene som faktisk blir offentliggjort. På engelsk kalles dette publication bias.

Skjevhet i publisering kan finnes innenfor alle fag, men har vært mest systematisk undersøkt innenfor medisin. Særlig har det vært satt spørsmålsteget ved om alle kort legges på bordet når det gjelder studier betalt av legemiddelindustrien.

– Typisk er det slik at industrien tester det samme legemiddelet i mange ulike land. En del av studiene som er negative, blir aldri publisert, samtidig som størsteparten av de positive *blir* publisert, sier lege og forsker Andreas Lundh.

Han er tilknyttet Nordic Cochrane Centre ved Rigshospitalet i København. Senteret er en del av det uavhengige forskernettverket Cochrane Collaboration, som har presset på for økt innsyn i legemiddelfinansiert forskning.

Skjeve legemiddelstudier

Med Lundh som en av forfatterne publiserte Cochrane Collaboration i 2012 en studie av forskning på legemidler. Den konkluderte med at studier betalt av selskapene som markedsfører legemidlene, gjennomgående er mer positive enn studier som er offentlig finansiert. Det var mer enn 30 prosent større sannsynlighet for at en studie finansiert av legemiddelindustrien konkluderte positivt.

Cochrane-studien er en av de mest omfattende i sitt slag som er gjort til nå. Gjennom bruk av såkalte metastudier, eller oversiktsstudier som samler informasjon fra mange enkeltartikler, kunne forskerne bruke data fra flere tusen enkeltstudier. Hensikten var å avdekke statistiske forskjeller i resultatene, ikke finne årsaker.

Basert på andre studier sier Lundh imidlertid at det høye antallet positive resultater i studier finansiert av legemiddelindustrien skyldes en rekke faktorer. En av disse er antagelig publikasjonsskjevhet. Enkeltstudier på utvalgte typer legemidler støtter opp om dette.

– Det er vist i flere studier av anti-depressiva at det finnes en publikasjonsskjevhet i legemiddelfinansierte studier, sier Lundh.

Økt innsyn

Det europeiske legemiddelkontoret (EMA) åpnet fra første januar i år for økt innsyn i forskningen som ligger til grunn for nye medisiner, etter en lang kamp mellom ulike interesser. Regelverket gjelder også for Norge.

Forkjemperne for økt åpenhet håper at dette vil føre til at alle studier publiseres og at uavhengige forskere lettere kan saumfare forskning finansiert av legemiddelindustrien.

Det var dette som skjedde da kliniske studier på influensamiddelet Tamiflu etter flere års tautrekking i 2013 ble offentliggjort sin helhet.

– Det er veldig bra at det nye regelverket kommer. Vi trenger det absolutt. Publikasjonsskjevhet har vært et stort problem, sier medisinsk fagdirektør Steinar Madsen i Statens legemiddelverk.

Han påpeker at det i siste instans er pasientene som tjener på økt åpenhet, ved at de kan være tryggere på at medisinerne virker som de skal. Det nye regelverket gjelder imidlertid bare for nye studier. Det innebærer en stor begrensning, siden dagens legemidler i stor grad er basert på gårsdagens forskning.

På vakt mot skjevhet

Nasjonalt kunnskapssenter for helse-tjenesten utarbeider oppsummeringer av forskningsstatus på en rekke ulike områder innen helsevesenet. Det kan dreie seg om legemidler – men like gjerne prosedyrer for kirurgiske inngrep, ulike terapiformer ved psykisk sykdom eller organisering av helsevesenet.

Medisinsk fagdirektør Steinar Madsen
i Statens legemiddelverk. Foto: Statens legemiddelverk

Publikasjons-skjevhet

Ordet «bias» oversettes ofte til «skjevhet» på norsk. I forskning brukes begrepet når resultater eller slutninger systematisk avviker fra det egentlig rette. Skjevhet kan forekomme i alle faser av et forskningsprosjekt, fra utvikling av hypoteser til offentliggjøring av forskningsdata (publikasjonsskjevhet). Publikasjonsskjevhet assosieres ofte med legemiddelindustriens tendens til å publisere kun resultater som er gunstige for eget firma, men kan også oppstå i andre typer forskningsprosjekter.

Kilde: Forskningsetisk bibliotek, www.etikkom.no

Forskningsleder Atle Fretheim ved Kunnskapssenteret. Foto: Elin Fugelsnes

Den jobben vi gjør, kan bli alvorlig svekket av publikasjons-skjevhet.

Atle Fretheim

”

– Den jobben vi gjør, kan bli alvorlig svekket av publikasjons-skjevhet, sier forskningsleder Atle Fretheim ved Kunnskapssenteret.

I prinsippet skal Kunnskapssenteret legge all relevant forskning til grunn i sine kunnskapsoppsummeringer. De ansatte er hele tida på vakt mot faren for at viktige resultater ikke blir rapportert.

Om en stor andel av forskningen på et bestemt felt av ulike grunner har havnet i skuffen, kan det få stor betydning for hvilke metoder helsevesenet i Norge tar i bruk i møte med den enkelte pasient.

Kan spores opp

– Det er ekstremt vanskelig å kvantifisere hvor stort problemet med publikasjonsskjevhet er, sier Fretheim.

Det er imidlertid mulig å gå systematisk til verks for å finne de upubliserte resultatene.

– Vi gjør det vi kan for å finne alle studier og leter etter indikasjoner på at studier er gjennomført, men ikke publisert. Om vi for eksempel ser at det finnes en studie som startet i 2006, kan vi kontakte dem som startet studien, og spørre hva som har skjedd, forteller han.

Allerede i 2005 krevde toneangivende medisinske tidsskrifter forhåndsregistrering av kliniske studier som en forutsetning for senere publisering. Dette har bidratt vesentlig til muligheten for å søke i ulike registre etter påbegynte studier. Det er også mulig å søke etter rapporter som er lagt fram på konferanser, men ikke senere publisert.

Samtidig peker Fretheim på at det fortsatt er forskningsfelt der forhåndsregistrering av studier ikke er vanlig. Dette gjelder blant annet studier av tiltak for kvalitetsheving i helse-tjenesten.

Er tospråklige egentlig smartere?

Studier som viser positive effekter av å mestre to språk, har nesten dobbelt så stor sjanse for å bli publisert som studier uten en positiv konklusjon.

Publikasjonsbias er også et tema i andre fagfelt enn medisin. Stipendiat Angela de Bruin ved University of Edinburgh har undersøkt problemet innenfor sitt fagfelt, som er psykologi. Bakgrunnen var ønsket om å se på publikasjonsskjevhet i forbindelse med forskning på tospråklige.

Mye forskning fra de senere år har konkludert med at mennesker som mestrer to språk, opplever positive effekter på andre områder – som evnen til konsentrasjon og til å bytte raskt mellom ulike oppgaver. Forenklet sagt blir tospråklige smartere og kvikkere i hodet også på andre områder.

– At det er fordeler knyttet til tospråklighet, har fått mye oppmerksomhet og er nå ofte ansett som etablert kunnskap, forklarer de Bruin.

I en artikkel publisert i tidsskriftet *Psychological Science* i 2014 viser imidlertid de Bruin og to medforfattere at dataene kanskje ikke er så entydige likevel.

Hvor stopper det opp?

De gikk gjennom 104 studier av tospråklighet presentert på forskerkonferanser mellom 1999 og 2012. 54 av studiene viste helt eller delvis positive effekter av tospråklighet. 50 viste ingen effekt eller blandede resultater som pekte i retning av at det ikke er slike positive effekter.

Hvor mange av disse var publisert innen februar 2014? Det viste seg at studier som konkluderte med positive effekter, hadde 63 prosent sjanse for å bli publisert. Tilsvarende tall for studier uten positive effekter var kun 36 prosent.

Forskerne undersøkte om studiene som viste negative resultater, hadde færre deltagere eller på annen måte hadde dårligere kvalitet, men kunne ikke finne noen forskjeller her. Altså måtte det være innholdet i konklusjonene som gjorde at én gruppe studier oftere ble publisert enn andre.

Det lot seg ikke gjøre å fastslå hvor i publiseringsprosessen det stopper opp. Er det forskerne som ikke sender inn studier uten tydelige positive resultater? Er det fagfellevurderingen som siler dem ut? Eller er det tidsskriftene som ikke vil ha dem?

Forskerne prøvde å få svar på dette ved å sende ut spørreskjemaer til dem som ikke hadde publisert resultatene sine. Det kom imidlertid for få svar til å kunne si noe om årsaken.

Positive resultater

Også fra andre sammenhenger er det kjent at det kan være lettere å få publisert funn som viser positive resultater, enn såkalte nullfunn som ikke kan påvise sammenfall eller årsaksskjeder.

Stipendiat Angela de Bruin ved University of Edinburgh. Foto: Privat

Annie Franco, Neil Malhotra og Gabor Simonovits ved Stanford University publiserte i 2014 en artikkel i tidsskriftet *Science* med en lignende konklusjon. De viste at studier med klare, positive resultater hadde 40 prosent større sjanse for å bli publisert enn nullfunn.

Denne undersøkelsen var basert på en gjennomgang av mer enn 200 kvantitativt orienterte forskningsprosjekter innen sosiologi.

Angela de Bruin mener publikasjonsskjevhet er uheldig.

– Vi trenger alle resultatene, ikke bare de vi liker, fastslår hun.

” Vi trenger alle resultatene, ikke bare de vi liker. ”

Angela de Bruin

Uredelighetsforskeren

– Vi må være vitenskapelige om vitenskap. Vi har en masse antakelser om grunnene for vitenskapelig uredelighet, som det er veldig lite vitenskapelig belegg for, sier Daniele Fanelli.

Tekst og foto: Johanne Severinsen

Det er grunn til å tro at det er store mørketall når det gjelder manipulering av data, mener Daniele Fanelli.

Han er seniorforsker ved det nye METRICS-senteret ved universitetet i Stanford i USA, som jobber for å bedre kvaliteten på vitenskapelige studier. Med bakgrunn fra biologi og journalistikk har Fanelli spesialisert seg på studier av vitenskapelig uredelighet, bias (skjevhet i forskningen) og liknende problemstillinger.

Dette gjør han ved hjelp av meta-analyser, en type statistiske metoder for å kombinere resultatene fra en rekke uavhengige studier av samme problemstilling. Fanelli var først ute med å gjøre denne typen analyser på tvers av alle forskningsfelt og resultatene har vakt oppsikt. Vi møter ham på en EU-konferanse om ansvarlig forskning og innovasjon i Roma.

Virkelighet versus ideal

Du har en doktorgrad i evolusjonær biologi. Hvorfor begynte du å studere vitenskapelig uredelighet?

– Jeg startet som forsker. Etter doktorgraden opplevde jeg at idealismen jeg hadde gått inn i forskningen med, var kraftig dempet. Man har et idealbilde av hvordan vitenskapen skal være, og så er virkeligheten ganske annerledes.

– Jeg beveget meg etter hvert over i forskningsjournalistikken. Der opplevde jeg mange av de samme problemstillingene som i forskningen, for eksempel hvor vanskelig det er å sikre etterrettelighet og at mange prinsipper ikke blir fulgt. Det kan dreie seg om å sjekke fakta eller å publisere negative resultater. I journalistikken kan dette for eksempel være å ikke fortelle den andre siden av en historie.

– Mens jeg jobbet som journalist, så jeg at mange, spesielt innenfor medisinsk forskning, brukte metaanalyser for å studere skjevheter i forskningen. Da falt alt på plass. Jeg tenkte at dette er jeg veldig motivert for å gjøre, for jeg elsker vitenskap!

– Gjennom et stipend fra EUs 7. rammeprogram i 2008 fikk jeg sjansen

til å begynne å forske på dette. Det var en gryende interesse for disse problemstillingene og et stort behov for data. Prosjektet handlet om å samle statistikk om utbredelsen av bias på tvers av fagfelt.

Overraskende resultater

Hvordan går du frem for å undersøke dette?

– Jeg gjør det som ser ut til å gi mening. Det jeg synes er mest interessant, er å se etter mønstre på tvers av forskningslitteraturen og hvordan fagfelt og land skiller seg fra hverandre. Målet er å undersøke om det er mulig å finne noen fellestrekk ved forskere eller forskningsgrupper som kan forutsi sannsynligheten for at forskningen vil ha systematiske skjevheter.

– Andre hadde gjort tilsvarende studier innenfor enkelte forskningsfelt, men jeg var nysgjerrig på hva som går igjen overalt. Hvordan ville for eksempel det som foregår innenfor mitt forskningsfelt, se ut i sammenlikning med det som foregår innenfor andre fagfelt? Det ga noen overraskende resultater.

Hva overrasket deg mest?

For det første var det en rekke ting jeg forventet å se, som jeg ikke gjorde. For eksempel antok jeg at evolusjonær biologi, eller generelt forskning på dyr, ville være mer utsatt for bias enn forskning på mennesker. Man kunne tenke seg at forskerens innstilling var at «ingen bryr seg egentlig om en studie av veps i tropiske land, så hva er problemet med å massere dataene litt?».

– Det viste seg, i alle fall ifølge de indikatorene jeg brukte, å være stikk motsatt. Det er forskning på mennesker, spesielt innenfor psykologi og psykiatri, som i størst grad rapporterer en klar overvekt av positive og signifikante funn.

– Store mørketall

I 2009 gjorde Fanelli en metaanalyse av spørreskjemadata om vitenskapelig uredelighet. Artikkelen har siden publisering vært en av de mest leste artiklene i Public Library of Science (PLOS). Målet var å få innblikk i hvor mange som er villige til å innrømme at de har manipulert data.

Hva var hovedfunnene i denne studien?

– Det viste seg, på tvers av alle spørreundersøkelsene, at i gjennomsnitt mellom én og to prosent av respondentene innrømmer å ha manipulert data ved minst ett tilfelle. Og hvis *det* er det folk innrømmer i en spørreundersøkelse, er det grunn til å tro at det er store mørketall.

Hva jobber du med nå?

– Bedre og mer robuste metoder for å teste en del av de antakelsene vi gjør om vitenskapelig uredelighet og hva som er risikofaktorene. Jeg forsøker å gå vitenskapelig til verks om vitenskap, kan du si.

Mange antagelser om uredelighet

Hva mener du er de viktigste problemstillingene innenfor dette området fremover? Hvilke problemer har vi ennå ikke tatt tak i?

– Først vil jeg si at endringene vi har sett i samfunnet, i forskningssystemet og -kulturen de siste årene, har vært enorme og veldig positive. Nå snakker vi åpent om vitenskapelig uredelighet og bias, og vi diskuterer mulige løsninger, som hvordan man kan endre publiserings-systemet og belønningssystemet i forskningen. Dette er viktige grep.

– Alle er enige om at vitenskapelig uredelighet og bias er et problem, samtidig som vi mener vi allerede har løsningene klare. Men måten vi snakker om dette på, styres av en masse antakelser som i veldig liten grad er vitenskapelig bevist. For eksempel er det mye snakk om publiseringspress, og at det er de unge forskerne som er i risikosonen. Jeg vil se data, og sjekke om dette virkelig stemmer. Det er en vanskelig oppgave, men nettopp fordi vi forsøker å ha en vitenskapelig tilnærming til dette bør vi også anerkjenne begrensningene, og ikke bare trekke forhastede slutninger.

” Mellom én og to prosent av respondentene innrømmer å ha manipulert data. ”

Illustrasjon: Shutterstock

Et hjerte er plassert utenfor Oslo domkirke etter terrorangrepet 22. juli 2011.

22. juli-forskerne kan ha reddet liv

Berørte etter terrorangrepene 22. juli har deltatt i en rekke forskningsstudier. For noen har forskningen vært opprivende, men den kan også ha reddet liv.

Tekst og foto: Elin Fugelsnes

Det har gått tre og et halvt år siden terroraksjonen mot Utøya og Regjeringskvartalet. Rundt 20 forskningsprosjekter har studert de som er berørt, det vil si etterlatte, skadde, rammede, nære pårørende, venner og offentlig og frivillig innsatspersonell.

– De berørte har veldig varierende opplevelser rundt det å bli forsket på. For noen har det vært opprivende, og vi har fått enkelte tilbakemeldinger om at noen har følt seg brukt. Men stort sett synes folk det har vært godt å føle at de kunne være til nytte, sier Beate Vatndal.

Hun mistet datteren Benedicte på Utøya og har siden vært styremedlem i Den nasjonale støttegruppen etter 22. juli-hendelsene.

Nesten alle er kontaktet

– Interessen fra forskere har vært svært stor, og i sum har nesten alle som ble rammet, blitt kontaktet minst én gang, forteller Nils Olav Refsdal.

Han har vært sekretariatsleder for Koordineringsgruppen for 22. juli-forskning og dermed hatt det daglige ansvaret for koordineringen. Første fase av koordineringsarbeidet ble nylig avsluttet, og koordineringen skal nå pågå i et redusert omfang ut 2016.

De fleste av miljøene som i utstrakt grad er i kontakt med de berørte, har vært representert i koordineringsgruppa. Den overordnede målsettingen har vært å minimere belastningen av forskningen på de berørte.

Fra spørreskjema til hjerneskaning

– De overlevende fra Utøya inngår i spesielt mange undersøkelser. Det er problematisk med tanke på at de også er unge, har vært mye i media og har vært utsatt for helt ekstreme opplevelser, understreker Refsdal.

De overlevende har blant annet svart på flere spørreskjema, og de har fortalt fritt om opplevelsen av bombinga eller massakren og tida etter. En del har gjennomgått hjerneskaning (fMRI) og nevropsykologiske kartlegginger. I tillegg har Oslo universitetssykehus samlet data fra behandlingen og oppfølgingen av de skadde.

Alle de overlevende og de fleste av de etterlatte fra Utøya har også blitt invitert til å delta i longitudinelle studier. Det innebærer at de blir fulgt over en lengre periode, ofte over flere år, for at forskerne skal kunne studere endring og utvikling.

Også de pårørende og etterlatte knyttet til Utøya, overlevende, pårørende og etterlatte knyttet til Regjeringskvartalet, helsepersonell, politi, frivillige og andre har vært involvert i ulike forskningsprosjekter.

Koordineringsgruppen for 22. juli-forskning

- Har omfattet forskning der de berørte er direkte involvert.
- Har vært en diskusjonsarena og ikke kunnet tildele midler eller stoppe prosjekter.
- Har bestått av representanter fra de fleste relevante forskningsmiljøene og vært ledet av Knut-Inge Klepp i Helsedirektoratet.
- Har vært finansiert av Helse- og omsorgsdepartementet.
- Sekretariatet har vært knyttet til De nasjonale forskningsetiske komiteene, men ble flyttet til Helsedirektoratet i 2015.
- Sluttrapport om koordineringsarbeidet kommer i mars.

Koordineringsarbeidet har bidratt til å minske presset på de berørte, mener sekretariatsleder Nils Olav Refsdal. Her foran Regjeringsbygget.

– Forskerne tok grep

Beate Vatndal har deltatt i både koordineringsgruppa og i referansegruppene ved henholdsvis Nasjonalt kompetansesenter for vold og traumatisk stress (NKVTS) og Senter for Krisepsykologi.

– Forskningsmiljøene har vært veldig åpne og samarbeidsvillige, sier hun.

Til tross for de etiske utfordringene synes Vatndal at forskerne og intervjuerne har gjort jobben sin på en utmerket måte. Hun er også svært takknemlig for at de har bidratt til å få de berørte inn i hjelpeapparatet når det har vært akutt behov for det. For eksempel avdekket et av forskningsprosjektene at enkelte av ungdommene fra Utøya gikk med selvmordstanker.

– Forskerne tok grep og bidro til at disse ungdommene fikk den hjelpen de trengte. Med så mange berørte har det vært veldig betryggende for oss i støttegruppa at forskerne ikke bare forsket, men også tok ansvar når de avdekket alvorlige helseproblemer, påpeker Vatndal.

Stanset useriøs forskning

Vatndal mener koordineringsgruppa har bidratt til å kvalitetssikre forskningen.

– Støttegruppa har blant annet fått henvendelser fra forskere som har villet forske på medlemmene våre, og som jeg har videresendt til koordineringsgruppa. Det har vært en viktig kvalitetssikring som har kunnet stanse useriøs forskning, påpeker hun.

Det er første gang forskning har blitt koordinert og samordnet på denne måten i Norge. Ifølge Refsdal viser erfaringene at det er viktig å ha en helhetlig tilnærming til katastrofeforskning, siden forskingsmiljø fra mange ulike fagdisipliner ønsker å bruke de som ble rammet som respondenter.

Gjennom koordineringsgruppa har forskningsmiljøene kunnet dele informasjon om for eksempel status, utfordringer i datainnsamlingen og resultater.

– Å gjøre forskere oppmerksomme på hverandre og oppmuntre til samarbeid har vært fruktbart. Det har avverget overlappende forskning og forskerhenvendelser, og dermed også unødvendig belastning på respondenter og sløsing med ressurser, understreker Refsdal.

” Forskningsmiljøene har vært veldig åpne og samarbeidsvillige. ”

Beate Vatndal

Beate Vatndal har vært de berørtes talsperson inn i Koordineringsgruppen for 22. juli-forskning og tatt med informasjon tilbake om all forskningen som har pågått.

Koordineringsarbeidet har blant annet bidratt til et samarbeid mellom forskere ved Universitetet i Oslo og Universitetet i Bergen. Begge forskningsmiljøene planla å rekruttere den samme gruppa overlevende fra Utøya og bestemte seg for heller å dele gruppa mellom seg geografisk og samle inn data på vegne av hverandre.

Uavhengig av koordineringsgruppa har også forskere fra Oslo universitetssykehus, NKTVS og Sunnaas samordnet rekruttering og datainnsamling fra starten av.

Frykter lite nytte av forskningen

De fleste forskningsprosjektene er nå inne i siste fase. Beate Vatndal er spent på hvordan forskningsresultatene vil bli brukt. Hun frykter at medlemmenes innsats for forskningen på mange områder kan være til liten nytte, blant annet fordi behandlingssystemet er for dårlig til å ta til seg ny kunnskap.

– Den psykososiale oppfølgingen av de berørte har ikke vært god nok i alle kommuner. Vårt ønske hadde vært at

forskningsresultatene ble brukt til å forbedre behandlingssystemet til neste gang en katastrofe inntreffer. Foreløpig er det lite som tyder på det, mener Vatndal.

– Men forskning tar tid, og det er en tung og lang prosess før man eventuelt ser resultater, så vi har fortsatt et håp om at vi skal ha bidratt til å endre systemet, sier hun.

Vil være bedre forberedt til neste katastrofe

Hvordan forsker man på mennesker som nettopp har vært utsatt for en katastrofe? Nye anbefalinger skal hjelpe forskerne å komme raskere i gang samtidig som de berørte blir skånet i størst mulig grad.

Tekst: Elin Fugelsnes

Wenche Reed og Øivind Ekeberg har ledet arbeidet med nye anbefalinger for medisinsk og helsefaglig forskning etter katastrofer.

Foto: Elin Fugelsnes

Terrorhendelsene i Oslo og på Utøya ble stort sett håndtert på en veldig bra måte ved Oslo universitetssykehus. Vi var forberedt og hadde lagd en struktur for redningsinnsatsen ved slike hendelser. Hver enkelt ansatt hadde klare oppgaver, forklarer Øivind Ekeberg, overlege ved Akuttmedisinsk avdeling på Oslo Universitetssykehus (OUS).

Forskningsarbeidet var det imidlertid ikke like godt tilrettelagt for. Blant annet manglet det mekanismer for rask godkjenning av studier, og det var lite penger tilgjengelig. Mange opplevde utfordringer med å komme i gang.

– Det er avgjørende å kartlegge helseproblemer like etter hendelsen, både for å kunne gi god akutt behandling, studere effekten av behandlingen og å se på hva som kan forutsi senere helseproblemer, både somatisk, psykisk og sosialt, sier Ekeberg.

– Spesielt trenger vi mer kunnskap om de psykososiale effektene. De fanges i mindre grad opp i tidlig fase fordi fokus vil være de akutte somatiske skadene, hvor det også er mer forskningsbasert kunnskap.

Hvem, hva og hvor

Ut fra disse erfaringene har OUS utarbeidet anbefalinger for medisinsk og helsefaglig forskning etter katastrofer.

– Anbefalingene skal gjøre det mulig å komme raskt i gang med forskningsprosjekter og gi råd og veiledning i denne prosessen. Dette omfatter blant annet beskrivelse av hvilke godkjenninger som må innhentes, hvilke instanser som må involveres, og forslag til samtykkeskjemaer og protokoller, forteller Wenche Reed.

Hun er seksjonsleder ved stab forskning, innovasjon og utdanning ved OUS og ledet gruppen som koordinerte forskningsaktiviteten ved sykehuset etter terrorhendelsene. Reed deltok også i Den nasjonale koordineringsgruppen for 22. juli-forskning. Ekeberg har ledet arbeidet med selve anbefalingene.

– En stor og viktig utfordring er også å passe på at de vi forsker på, ikke blir overbelastet, understreker han.

Mange like problemstillinger

Ifølge overlegen kjennetegnes forskning etter en katastrofe ved at de fleste problemstillingene, både vitenskapelige og forskningsetiske, er generelle. Bare et mindretall er spesifikke for den konkrete katastrofen.

– Det gjør det mulig å utarbeide en generell forskningsprotokoll på forhånd og å få en betinget godkjenning av denne fra regional etisk komité. De mer spesifikke problemstillingene kan man raskt ta stilling til når katastrofen eventuelt oppstår. Vi har utarbeidet forslag til forskningsprotokoll og samtykkeskjema for denne typen forskning, forteller han.

Den nasjonale koordineringsgruppen for 22. juli-forskningen oppfordrer i sin sluttrapport myndighetene til å be andre sentrale aktører om å utarbeide lignende retningslinjer som OUS. Et annet alternativ er å gi Helsedirektoratet i oppdrag å utarbeide nasjonale anbefalinger.

– Vi håper anbefalingene våre skal kunne være til nytte også for andre, understreker Reed.

– Plikt til å hjelpe

– Når man forsker på sårbare populasjoner, forplikter man seg til å hjelpe, forteller professor Kari Dyregrov.

Det må stilles strenge krav til dem som skal forske på sårbare populasjoner, mener forskningsleder Kari Dyregrov

Foto: Elin Fugelsnes

Hun leder forskningsprosjektet «Etterlatte foreldre, søsken, partnere, barn og venner etter 22. juli» ved Senter for Krisepsykologi i Bergen. Dyregrov har selv dybdeintervjuet 26 av deltagerne i studien.

– Til tross for hva mange tror, verdsetter de berørte slike dybdeintervju veldig høyt. De gråter og synes det er vondt fordi de kommer så nær tapet, men på sikt opplever nesten alle det som utelukkende godt og terapeutisk, forteller Dyregrov.

Enkelte trenger imidlertid hjelp der og da. Det kan dreie seg om for eksempel foreldre som ikke fyller omsorgsroller eller sørgende som ikke klarer å fungere i dagliglivet. Dyregrov forklarer at forskeren fullfører intervjuet før han eller hun tar opp det som har skapt bekymring.

Må stilles strenge krav

– Når vi fikk vite at etterlatte ikke hadde fått nødvendig hjelp, henviste vi dem videre til behandling enten hos oss eller til sorg- og traumenettverket vårt andre steder i landet. Dette er noe forskere forplikter seg til å gjøre når de forsker på sårbare populasjoner, forklarer Dyregrov.

Hun mener kombinasjonen av både å skulle forske og ivareta personer som har opplevd traumatiske dødsfall, betyr at det må stilles strenge krav til den som skal utføre forskningen.

– Hvem som helst skal ikke kunne gå inn og forske på slike sårbare populasjoner. Foruten forskerkompetanse må man ha solid kjennskap til katastrofer og kriser, og sorg og traumer. Man må ha en nennsom og skånsom tilnærming, og man må klare å forstå hvordan de man studerer har det og hvilke behov de har, påpeker Dyregrov.

Foto: PETA/NIH

Forskere studerer effekten av stress på babyaper.

Endrer på omstridte apeforsøk

Hvordan påvirkes biologiske prosesser og atferd hos nyfødte rhesusaper hvis de tas vekk fra mødrene sine? En studie ved National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) i USA undersøker blant annet hjerneaktivitet, genuttrykk og atferd hos de nyfødte apene. Denne forskningen på stress hos aper har skapt debatt.

Etter påvirkning fra både dyrevernavtivistene og medlemmer i kongressen gjorde kontoret for forsøksdyrvelferd ved National Institutes of Health (NIH) en gjennomgang av studien. Resultatet ble blant annet at forskerne ikke lenger får utføre såkalt invasive prosedyrer, som ryggmargsprøver, på apene. Antallet blodprøver som kan tas, er også redusert.

NIH mener imidlertid at studien er riktig klassifisert i rangeringssystemet for smerte og plager hos forsøksdyr. Studien er plassert i kategori C som gjelder forsøk som bare gir forbigående og lette smerter og plager.

Kilde: www.nature.com

Ett barn – tre foreldre

Som første land i verden er Storbritannia i ferd med å tillate assistert befruktning med arvestoff fra en tredje forelder. Hensikten er å kunne forhindre at arvelige sykdommer, nærmere bestemt mitokondriesykdommer, videreføres. Dette er nevrologiske sykdommer som hemmer energiutviklingen i kroppen.

Fosteret vil bestå av genmateriale fra tre personer, men mindre enn 0,2 prosent kommer fra den tredje forelderen, som er en donormor. Teknologien er ønsket av mange i det medisinske miljøet, men møtes også med skepsis. Hovedargumentene mot teknologien er at dette er første steg mot genmanipulerte «designbabyer», at teknologien ikke er etisk forsvarlig og at man ikke kjenner de fullstendige medisinske ringvirkningene.

Mange har etterlyst mer forskning, men Storbritannias helsedirektør mener det finnes nok forskning til å ta i bruk teknologien.

Kilder: www.nrk.no, www.aftenposten.no

Illustrasjonsbilde: Shutterstock

Flere kliniske studier

Illustrasjonsbilde: Shutterstock

Antallet kliniske legemiddelstudier i Norge økte med ti prosent fra 2013 til 2014, ifølge tall fra Statens legemiddelverk.

I Norge skal alle kliniske studier med legemiddelutprøving på mennesker være godkjent av Statens legemiddelverk og Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK). I 2014 fikk Legemiddelverket og REK 124 søknader om kliniske legemiddelstudier. Det er en økning på ti prosent, sammenlignet med 113 studier i 2013.

Monica Larsen i Legemiddelindustrien (LMI) håper den nedadgående trenden i antall søkte studier de siste årene har snudd, og at Norge dermed tiltrekker seg mer av forskningsinvesteringene som gjøres i form av kliniske studier i Europa.

– Dette er viktig for mange pasienter som har sterkt ønske å delta og som derigjennom får tilgang til utprøvende behandling som kan gi bedre overlevelse og høyere livskvalitet, sier hun.

Kilde: Dagens Medisin

Oppdaterer retningslinjene for internettforskning

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) lanserer nå nye etiske retningslinjer for forskning knyttet til Internett.

Retningslinjene gjelder forskning på Internett som struktur og teknologi, bruken av Internett som redskap i forskningen, samt forskning på kommunikasjon, interaksjon og produksjon via Internett.

De nye retningslinjene erstatter den tidligere og utdaterte versjonen fra 2003.

– Både Internett og internettforskning er i stadig utvikling, og de nye retningslinjene er på ingen måte uttømmende, forklarer Vidar Enebakk, sekretariatsleder for NESH.

NESH ønsker innspill fra forskere og brukere om formuleringer som er uklare eller spørsmål som ikke er tilstrekkelig tatt opp. Basert på disse innspillene vil en revidert versjon av de nye retningslinjene foreligge høsten 2015.

Les retningslinjene her: www.etikk.no/internettforskning

Vidar Enebakk, sekretariatsleder for NESH.

Foto: Trond Isaksen

Kilde: www.etikk.no

Falske fagfelle-vurderinger

Før et vitenskapelig tidsskrift trykker en artikkel, lar de uavhengige eksperter kvalitetssikre forskningen, såkalt fagfelle-vurdering. Nå har noen tidsskrift måttet trekke tilbake flere titalls artikler på grunn av falske fagfellevurderinger.

Fusket foregår ved at den aktuelle forskeren først foreslår faktiske eksperter som kan vurdere artikkelen. Deretter oppretter forskeren en falsk e-post-konto som lett kan tas for å være ekspertens konto. Forskeren ber tidsskriftet sende artikkelen dit og har dermed fri tilgang til å vurdere sin egen artikkel.

Den uavhengige bloggen Retraction Watch registrerer artikler som er trukket tilbake både på grunn av uskyldige feil og uredlighet. Bloggen har funnet mer enn 100 artikler med falske fagfellevurderinger. Et tidsskrift forteller også at de måtte trekke tilbake 60 artikler fra en eneste forfatter.

Retraction Watch understreker at praksisen ikke er utbredt, men oppfordrer redaktører til å være våkne.

Kilde: Vancouver Sun

Vil ikke dele data med markedsførerne

Helsedata kan være verdifulle i en rekke sammenhenger, som forskning, sykdomsovervåking, markedsføring og kvalitetsmåling av helsetjenesten. Pasienter er imidlertid langt fra like villige til å dele sine data med alle, ifølge en ny studie.

Mer enn 3 000 personer i USA ble presentert for en rekke hypotetiske scenarier, hvor samtykke enten var innhentet eller ikke. Deltagerne rangerte deretter de ulike scenariene ut fra hvor passende de syntes de var. Generelt sett mente deltagerne det var mer passende å bruke helsedata i forskning, enten samtykke var innhentet eller ikke, sammenlignet med bruk i markedsføring – selv når tillatelse var gitt.

– Det overraskende er at folk var mer opptatt av hva dataene brukes til, enn om samtykke er innhentet, sier hovedforskeren bak studien, David Grande ved University of Pennsylvania Perelman School of Medicine.

Kilde: Reuters Health

Forskningsetikk nr. 4/2014.

Kommentar til «Utstilling om frihet ble en kamp for frihet»

I Forskningsetikk 4/2014 omtales utstillingen Ja, vi elsker frihet som blant annet formidler bilder av Hells Angels. Artikkelen siterer et spørsmål stilt av stortingsrepresentant Anders B. Werp (H) i Stortingets spørretime. I et leserinnlegg til Forskningsetikk understreker Werp at hans engasjement retter seg mot å bekjempe organisert kriminalitet, og ikke om å begrense kunstens frie uttrykksform. Les hele innlegget på våre nettsider: <https://www.etikk.no/innleggwerp>

Ondskapsfull forskning på **kjærlighet**

Harry Harlows sosiale eksperimenter på babyaper fastslo betydningen av omsorg og kjærlighet, men ble gjennomført på en kald, følelsesløs og noen ganger ondskapsfull måte.

Harry Harlow ble født 1905 i Fairfield, Iowa, i USA og var den yngste av fire brødre. Faren hans var en mislykket oppfinner og moren var, ifølge Harry Harlow selv, ikke en kjærlig person. Harlow hadde en vanskelig oppvekst og opplevde flere depresjoner i løpet av livet. Kanskje det var dette som fikk ham til å fundere over betydningen av nærhet og kjærlighet i oppveksten?

Harlow fullførte sin utdanning i psykologi ved Stanford sammen med den kjente IQ forskeren Lewis Terman, før han begynte å jobbe som forsker ved universitetet i Wisconsin-Madison på 1950-tallet. Planen var å kartlegge apers intelligens, men da testingen begynte, var det raskt noe annet som fanget Harlows oppmerksomhet.

«Kalde» jernaper

Apene hadde blitt skilt fra sine mødre rett etter fødselen og plassert i bur. Etter noen dager med traumer, ble babyapene

ekstremt knyttet til teppet som lå på gulvet i buret. De klorte seg fast og skrek når noen prøvde å ta det fra dem. Harlow lurte på hvorfor og bestemte seg for å utforske dette nærmere.

Først tok han en gruppe nyfødte rhesus-aper og plasserte dem i et bur med to ulike «surrogatmødre»: En «kald» ape lagd av jernstenger og med melk i en flaske surret fast til seg, og en «varm» ape lagd av myke gjenstander, uten melk. Etter innledende traumer kom resultatene. I løpet av få dager overførte babyapene følelsene for sin ekte mor, som ikke lenger var tilgjengelig, over til den varme apen.

Når babyapene ble sultne, løp de bort til den kalde jernapen og drakk melk før de løp tilbake i sikkerhet hos den varme apen. Harlow lagde en oversikt over hvor lang tid babyapene brukte på mating mot tiden som ble brukt på kos. Resultatet var så overveldende at han skrev følgende «Matingens primære behov er å sørge for hyppig og nær kroppskontakt mellom mor og barn».

Adele Flakke Johannessen
Førstekonsulent

De nasjonale forsknings-
etiske komiteene/
Teknologirådet

Foto: Trond Isaksen

Utfordret rådende oppdragelse

Ut fra denne observasjonen etablerte Harlow en teori om at kjærlighet baserer seg på trygghet og komfort, ikke smak. Derfor fortsetter barn å elske sin mor, selv når det er slutt på melken.

Denne oppdagelsen kom i en periode hvor barneoppdragelse skulle være kald og følelsesløs. I oppdragelsesbøkene på 1920-tallet stod det ting som «Ikke kyss barna god natt. Ta dem heller i hånden før du skrur av lyset». Den dominerende oppfatningen blant psykologer var at spedbarn knytter seg til dem som dekker deres primære behov for mat og drikke. Harlows funn gikk imot denne oppfatningen.

Utviklet seg til tortur

Til tross for at flere mente Harlows følelseeksperimenter var gått for langt allerede, bestemte han seg for å gjennomføre flere hjerteskjærende forsøk. Forskningen utviklet seg til å bli lange observasjoner av kjærlighet og måter å

Babyapene i Harry Harlows eksperimenter ble fjernet fra mødrene rett etter fødselen og plassert i bur sammen med hjemmesnekrede «surrogatmødre». Foto: Scanpix NTB

ødelegge den. I et av forsøkene plasserte han de nyfødte apene i et bur laget av Plexiglass. På denne måten kunne mor og barn se hverandre, men ikke ha fysisk kontakt. I et annet forsøk plasserte han de nyfødte apene i mørke rom i opptil ett år.

Disse studiene, hvor Harry Harlow innrømmet at han «terroriserte» babyapene, involverte over 100 dyr og kostet rundt 14 millioner dollar omregnet til dagens valutakurs. Nesten all finansieringen kom fra det offentlige helseforskningsinstituttet NIH. Hva som kom ut av nettopp disse forsøkene, foruten aper med alvorlige psykiske skader, er usikkert.

Flere av Harlows eksperimenter ville blitt definert som uetiske i dag. Mange har kalt forskningen ond. Likevel gav den oss en sikker kunnskap om at våre behov er mer komplekse enn sult, og at vi søker kontakt og nærhet uansett hva det vil koste.

Dette er likevel ikke et argument for de siste forskningsprosjektene hans, hvor han torturerte babyaper i lengre tid bare for se hva som skjedde. Dette har blitt sterkt kritisert og skal ha gitt opphavet til dyrevernbewegelsen i USA. Da Harlow ble konfrontert med verdien av sine forsøk, svarte han: «Apene er kun et middel for å nå målet, jeg har ingen følelser for dem».

BESKYTTELSE av dyr i forskning

Dyreetiske problemstillinger omfatter blant annet spørsmål om smerte og lidelse. Forskeren skal utøve aktsomhet og respekt for dyrevelferd i forberedelsen og utførelsen av dyreforsøk. Forskeren skal også redegjøre for nødvendigheten av forsøket overfor ansvarlige tilsynsmyndigheter. Når forskningen tjener viktige mål og dyreforsøk er nødvendig for å oppnå målene, er det imidlertid akseptert at forsøksdyr kan utsettes for redusert dyrevelferd og for større risiko i forhold til vanlige produksjonsdyr.

Kilde: Forskningsetiske retningslinjer for naturvitenskap og teknologi, www.etikkom.no

„ Apene er kun et middel for å nå målet, jeg har ingen følelser for dem. „

Kilder:
<http://www.boston.com>
<http://en.wikipedia.org>
<http://psykologisk.no>

Spennende tungvekter om omstridt skjelett

Gjennom 32 enkeltartikler fortelles historien om Kennewick-mennesket, fra det første funnet og de påfølgende utgravningene, om konfliktene mellom forskere og myndigheter, og om hva skjelettstudiene avslører.

Tekst: Anne Karin Hufthammer, leder av Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger

I slutten av juli 1996 ble deler av en menneskeskalle funnet ved Columbia river ved byen Kennewick i staten Washington i USA. Myndighetene ble straks varslet. Samme dag dro rettsmedisinere og arkeologen James Chatter, som var spesialist i fysisk antropologi, til funnstedet og fant flere skjelettrestreter.

Det videre innsamlingsarbeidet ble overlatt til Chatter. I løpet av de neste ukene fant han rundt 350 bein og beinfragmenter og hadde til sist et nesten komplett skjelett. Det ble etter hvert omtalt som *Kennewick-mennesket*.

Høyt konfliktnivå

Beina ble 14C-datert til å være mellom 8935 og 9075 år gamle og ble følgelig det nest eldste menneskeskjelett som til nå er funnet i Nord-Amerika. Verken det eldste kjente skjelettet eller Kennewick-mennesket ligner på skjeletter av indianere, men mer på nordøst-asiatiske eller forhistoriske skjeletter. Dette åpnet for en betent debatt om hvem som bestemmer i saker som angår gammelt skjelettmateriale, og – indirekte – om indianerne var de første menneskene i Nord-Amerika.

Sterke krefter motsatte seg all videre forskning på Kennewick-mennesket. Under henvisning til The Native American Graves Protection and Repatriation Act (NAGPRA) grep de føderale myndighetene inn, og etter få uker ble skjelettet beslaglagt. Myndighetene dekket også til funnstedet med store steiner for å forhindre videre arkeologiske undersøkelser.

Konfliktnivået var høyt. For første gang i historien utfordret amerikanske forskere en NAGPRA-prosess. Myndighetene ville at skjelettet skulle utleveres til Claimant-stam-

men, en lokal indianergruppe, for gjenbegraving. Forskerne ville derimot ha fri adgang til å studere dette enestående funnet.

Etter åtte år i rettssystemet ble det avgjort at Kennewick-mennesket kunne undersøkes. I løpet av to hektiske uker i 2005 og noen få dager året etter ble de eneste studiene gjennomført. Senere har skjelettet vært oppbevart i magasinene ved Burke Museum og vært utilgjengelig både for forskere og for publikum.

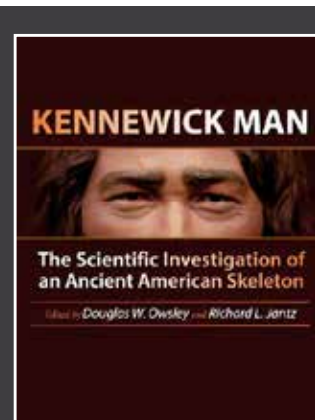
Forbilledlig dokumentasjon

Bokas redaktører lar både forskere og myndigheter komme til orde. Artiklene omtaler funn og funnforhold, studier av skjelettet, kranium og tenner og ulike teknologiske metoder. Skjelettet blir også sammenlignet med andre nord-amerikanske skjeletter, og funnet blir satt i en videre kontekst.

Boken er en forbilledlig dokumentasjon på tverrfaglig forskning og forskningssamarbeid. Den synliggjør også de konflikter som kan oppstå mellom myndigheter og forskningsmiljø når ansvar og rolleforståelse ikke er klart definert.

Etiske aspekter er i liten grad løftet frem i boka. Den danner likevel grunnlag for etisk refleksjon, spesielt om forholdet mellom forskning og politikk og urfolk og storsamfunn.

Dette er en bok som bør finnes i kultur- og naturhistoriske museers biblioteker og hos myndigheter som arbeider med spørsmål knyttet til tilbakeføring av fornminner, især menneskelevninger. Den er imidlertid ikke en bok man tar med seg på reise eller som sengelektüre, både på grunn av format (A4 og 669 sider) og vekt (2,7 kg).

Kennewick Man. The Scientific Investigation of an Ancient American Skeleton

Forfattere:
Douglas W. Owsley
og Richard L. Jantz

Utgiver:
Texas A&M University Press
Årstall: 2014
Antall sider: 669
ISBN: 978-1-62349-200-7

På denne siden presenterer vi en kommentar med forskningsetisk innhold. Ta gjerne kontakt med redaktøren om du vil bidra i denne spalten: elin.fugelsnes@etikkom.no

Ansvarlig forskning og innovasjon – et politisk begrep i støpeskjeen

Roger Strand
Professor

CCBIO og Senter for
vitenskapsteori,
Universitetet i Bergen

Foto: Trond Isaksen

Begrepet «ansvarlig forskning og innovasjon» (Responsible Research and Innovation, RRI) dukker nå opp i Europa og i Norge og innvarsler en bredere tilnærming til spørsmålet om etiske og samfunns-messige aspekter ved vitenskap og teknologi.

RRI har vært å finne i akademisk litteratur omkring forskning og samfunn i ti år. Siden 2011 har RRI fått litt politisk kraft som element i EUs forskningspolitikk, ikke minst ved at det ble et gjennomgående prinsipp for hele forskningsprogrammet Horizon 2020.

Nye former for styring

I 2014 fikk vi den såkalte Roma-erklæringen for RRI. Norges Forskningsråd har vektlagt RRI i to store satsinger på henholdsvis et nasjonalt senter for digitalt liv og en 100-millioners utlysning av prosjekter på ansvarlig innovasjon i IKT-feltet. Forskere innen høyteknologiske felt (biotek, nano, IKT) kan regne med at RRI er kommet for å bli en stund.

Hva betyr så RRI? En viktig akademisk stemme i dette feltet er René von Schomberg, filosof, forsker og byråkrat ansatt i EU-kommisjonen. Han forestiller seg RRI som en prosess der samfunnsaktører og innovatører har ansvar for å forholde seg

Vitenskap og teknologi kan bidra til nye samfunnsgoder, nye onder og endret fordeling av godene. Tradisjonell forskningsetikk og risikovurderinger er nyttige verktøy for å håndtere relativt enkle utfordringer av denne typen, men gir ikke et helhetlig blikk på forskning og innovasjon.

aktivt til hverandre og arbeide for at forskningsresultater og teknologi blir etisk akseptable, bærekraftige og ønsket av samfunnet.

Vitenskap og teknologi endrer samfunn og miljø på godt og vondt. Oppdagelsen av at det også gir opphav til *ulemp*, som risiko, sosial ulikhet og miljøproblemer, har ført til at mange ser behov for å utvikle nye former for styring som bedre kan håndtere modernitetens skyggesider og problemer.

Fokus på det gode

Nye styringselementer har så langt vært «negative»: forbud, etiske «problemer» og risikohåndtering. Det har vært forutsatt at «framskritt» i utgangspunktet er positive, og så utvikler man sjekklister og hindre for å kontrollere for spesifikke problemer.

RRI ble derimot introdusert som et «positivt» begrep, et styrket fokus på det gode heller enn barrierer mot det uønskede. Det er klart, innebygd her ligger også en kritikk: Nemlig at ikke alle «framskritt» er gode i seg selv.

EU-kommisjonens tolkning av RRI er nok mer i tråd med konvensjonell framskrittsoptimisme (selv om kanskje ikke så mange tror på den lenger). Kommisjonens offisielle politikk er per

i dag at RRI er en slags sekspunkts sjekklister: «ethics, gender equality, science education (sic!), open access, public engagement and governance». Forskningsrådets nye program SAMANSVAR foreslår at RRI = ELSA + CSR, der ELSA er «ethical, legal and social aspects» og CSR er bedriftenes samfunnsansvar. Ved Universitetet i Bergen, hvor jeg arbeider, drøfter vi vår forståelse av RRI i forbindelse med universitetets langtidstrategi. Flere andre kommer nok etter.

Open science

Praksis er vel så viktig som definisjoner. Noen av oss ivrer for pragmatisk orienterte løsninger som kan kombinere anvendelighet med det «positive» (det vil si kritiske) perspektivet.

For eksempel, nå som Open Access er under implementering, bør ambisjonen løftes til Open Science: Forskning som ikke bare gir gratis og åpen tilgang til sine resultater, men som også åpner opp sine prosesser, data og vurderinger til et bredere publikum, blant annet gjennom blogger. Dermed kan open science også bli en form for medvirkning og kanskje bidra til en ekte toveis dialog mellom forskning og sivilsamfunn.

De nasjonale forskningsetiske komiteene – rådgivende ressurser innen forskningsetikk

Våre oppgaver er å:

- fremme god og etisk forsvarlig forskning
- gi råd til forskere og myndigheter om forskningsetiske spørsmål
- arbeide for å gjøre forskningsetiske prinsipper kjent
- stimulere til debatt
- utvikle forskningsetiske retningslinjer
- forebygge uredelighet
- opplyse allmenheten om forskningsetikk

- Komité for medisin og helsefag – **NEM**
- Komité for naturvitenskap og teknologi – **NENT**
- Komité for samfunnsvitenskap og humaniora – **NESH**
- Nasjonalt utvalg for gransking av redelighet i forskning – **Granskingsutvalget**
- Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger – **Skjelettutvalget**